

ΑΠΟΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Άννα Νικολαΐδη, BA, MA, MBA

Υποψήφια Διδάκτορας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας,

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

annanikolaidis6@gmail.com

Περίληψη: Κατά τον Αριστοτέλη η αρετή είναι το μέσον μεταξύ δύο κακιών, της «υπερβολής» και της «ελλείψεως». Οι αρετές συνιστώνται από τις *διανοητικές αρετές* που περιλαμβάνουν την επιστήμη, τη σοφία και τη φρόνηση και τις *ηθικές αρετές* που περιλαμβάνουν την κοσμιότητα, την τόλμη, την ελευθερία και τη δικαιοσύνη. Η αρετή αποτελεί προϋπόθεση της ευδαιμονίας, καθότι ως ηθική τελείωση συνοδεύεται από ένα χαρακτηριστικό αυτό-συναίσθημα ικανοποίησης και ηδονής. Ο ενάρετος πολίτης, οπλισμένος με αυτοέλεγχο και παιδεία, ακολουθεί την ύψιστη αρετή, τη φρόνηση. Ως διανοητική αρετή, η φρόνηση συνιστάται στην ικανότητα του ανθρώπου διαχωρίζει με ορθή κρίση τη σωστή από τη λανθασμένη πράξη. Η αριστοτελική φρόνηση θυμίζει το δελφικό «μηδέν αγάν» ή την στωικητική τέχνη του βίου, το οποίο κατευθύνει την ανθρώπινη συμπεριφορά συλλαμβάνοντας σε κάθε περίπτωση το σωστό μέτρο. Η φρόνηση είναι μια σταθερή συνήθεια που ακολουθεί τον ορθό λόγο και είναι προσανατολισμένη στην πράξη. Οι υπόλοιπες αρετές έχουν ηθικό χαρακτήρα, δηλαδή είναι σταθερές συνήθειες του χαρακτήρα μας. Με την ωρίμανση του ανθρώπου η αρετή δεν έρχεται αυτομάτως ως προϊόν συνήθειας αλλά στηρίζεται σε έλλογες αποφάσεις που προϋποθέτουν σκέψη και εκούσια απόφαση. Οι ηθικές αρετές ορίζονται ως μεσότητες ανάμεσα σε δύο άκρα: στην υπερβολή και στην έλλειψη. Ο Αριστοτέλης συνδέει την αρετή με το μέτρο. Άρα η αρετή είναι μια σταθερή διάθεση που συνδέεται με την προαίρεση και αποτελεί μια μεσότητα σχετική με εμάς, που καθορίζεται από τον λόγο. Η ηθική του πολίτη είναι επικεντρωμένη στην ανάδειξη ενός ιδεώδους τύπου πολίτη που αποτελεί υπόδειγμα και μέτρο ηθικής συμπεριφοράς. Η πρακτική φιλοσοφία του Αριστοτέλη στηρίζεται στην αναγκαία σύνδεση διανοητικής και ηθικής αρετής. Στην εισήγηση αυτή θα αναφερθώ στην Αριστοτελική ηθική και στις σύγχρονες ερμηνείες και εφαρμογές της.

Λέξεις κλειδιά : αρετή, μεσότητα, ηθική

Views on Aristotelian Ethics

Abstract: According to Aristotle, virtue is the middle point between two malices, the one of “extravagance” and the one of “ellipse”. Virtues are consisted of mental virtues containing science, wisdom, prudence, and ethical virtues, containing decency, audacity, liberty, justice. Virtue is the prerequisite of happiness, whilst as ethical completion goes with a characteristic self-emotion of satisfaction and pleasure. A virtuous citizen, full of self-control and education, follows the ultimate virtue, which is wisdom. As intellectual virtue, wisdom has to do with human capacity to separate with logic the right from the wrong action. Aristotle’s wisdom reminds us of Delphi «μηδέν άγαν», or Socratic art in living, which leads human behavior in right measure in all circumstances. Wisdom is concentrated in action as a stable habit following logic. All other virtues have an ethical character in themselves; they are stable habits in our character. When a person gets matured, virtue stops being automatically as habit but it leans on logical decisions based on thought and willful decision. Ethical virtues are determined as average between two ends, extremities: «exaggeration» and «ellipse». Aristotle links virtue with average, measure. So virtue is a stable disposition of ourselves, linked with will and stands for an average of us, determined by reason. Citizen’s ethics is concentrated on promoting the ideal model of a citizen, both as a model and as a standard of ethical behavior. Practical philosophy of Aristotle is based on intellectual and ethical virtue conjunction. Aim of this presentation is Aristotle’s virtue and its contemporary interpretations and applications.

Keywords: virtue, mean, ethics

«Εί δ’ ἔστιν ἔργον ἀνθρώπου ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον ἢ μή ἄνευ λόγου,... τό ἀνθρώπινον ἀγαθόν ψυχῆς ἐνέργεια γίνεται κατ’ ἀρετήν.» (Αριστοτέλης, 2005, σ.16-17).

«Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετή ἕξις προαιρετική, ἐν μεσότητι οὕσα τή πρός ἡμᾶς. Ὀρισμένη λόγῳ καί ὡ ἄν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν, μεσότης δέ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ’ ὑπερβολήν τῆς δέ κατ’ ἔλλειψιν» (Αριστοτέλης, 2005, σ. 168).

Ο Αριστοτέλης, στο έργο του Ηθικά Νικομάχεια, ύμνησε με έναν από τους ωραιότερους τρόπους, άξιους να μνημονεύονται παγκοσμίως την αρετή. «Η λέξη αρετή, το αφηρημένο ουσιαστικό του αγαθός, στην αρχική της σημασία, αναφέρεται στο έργο που ο καθένας επιτελεί, δηλαδή στην επαγγελματική του ικανότητα. Ο Αριστοτέλης θέλει την αρετή ως γενική έννοια να αποτελείται από πολλές επί μέρους αρετές και συγκεκριμένα τις διανοητικές αρετές που περιλαμβάνουν την επιστήμη (τη γνώση δηλαδή), τη σοφία και τη φρόνηση και τις ηθικές αρετές που περιλαμβάνουν την κοσμιότητα, την τόλμη, την ελευθεριότητα και τη δικαιοσύνη. Ὀντως λοιπόν «χαλεπόν εστί δια λόγων την αρετήν επαινείν» (Φιλοκύπρου, 2006, σ. 4-5).

Η ηθική του, άρρηκτα δεμένη με τη μεσότητα και αφ'ετέρου και με την ακρότητα, τα οποία στοιχεία φαίνονται αρχικά αντιφατικά, διότι η μεσότης είναι αντίθετη προς την ακρότητα, προς το άκρον, είτε προς τα επάνω, είτε προς τα κάτω. Ο φιλόσοφος το εξηγεί με σαφήνεια: «Η αρετή, είναι το μέσον μεταξύ δύο κακιών της υπερβολής και της ελλείψεως, αλλά αυτή καθ' εαυτήν είναι τελεία, και αυτή η τελειότητα υπάρχει μέσα της στον υπέρτατο βαθμό. Για παράδειγμα η ανδρεία είναι αρετή η οποία καθορίζεται ως ευρισκομένη μεταξύ του θράσους (Αριστοτέλης, 2005, σ.168-9), της απερισκεπτού τόλμης ως υπερβολής και της δειλίας, ως παντελούς ελλείψεως του θάρρους. Είναι λοιπόν η ανδρεία μεταξύ δύο κακιών, αφ'ενός της θρασύτητας και αφ'ετέρου της δειλίας. Αλλά παρά το γεγονός ότι η ανδρεία είναι μεσότης, σαν αρετή είναι εις άκρον τελεία και έχει τον ανώτατον βαθμόν της τελειότητος, διότι ούτε να υπερβληθεί από κάτι άλλο είναι δυνατόν, ούτε υπολείπεται κάποιου άλλου». Κατά το ένα εκ των ανωτέρω απόσπασμα των Ηθικών Νικομαχείων, η ευδαιμονία του ανθρώπου (Ghavam Safari, 2006, σ. 3), είναι ενέργεια ψυχική, σύμφωνα με την αρετή, την υπεροχή που δείχνει η ψυχή του ανθρώπου και μάλιστα «εν βίω τελείω», καθ'όλη τη διάρκεια της ζωής του και όχι μόνο κατά τη διάρκεια διαστημάτων ευτυχισμένων στιγμών (Κούτρας, 1983, σ. 348-354).

Συνήθως όμως η ευδαιμονία ή η ευτυχία, συγχέεται με την ηδονή. Η έννοια αυτή της ευδαιμονίας είναι σύνθετη και αφηρημένη, γεγονός που καθιστά τον ορισμό του περιεχομένου της προβληματικό. Παρ' όλα αυτά, ο Αριστοτέλης θεώρησε αναγκαία προϋπόθεση της ευδαιμονίας την αρετή. Είναι αδύνατον κατά τον Αριστοτέλη, ο φαύλος άνθρωπος ακόμη και αν έχει ικανοποιήσει όλες τις επιθυμίες του, συνειδητοποιώντας τη φαυλότητά του να αισθάνεται ευδαίμων. Δηλαδή η αρετή είναι πάντα μια ενδιάμεση κατάσταση μεταξύ δύο ακροτήτων, έπεται κατ' αυτόν ότι η ευδαιμονία είναι επίσης μεσότητα. Ένας άνθρωπος ικανοποιώντας την πείνα του, για να γίνει ευτυχισμένος, δεν θα πρέπει να φάει ούτε πολύ, ούτε λίγο, ώστε να εξακολουθεί να πεινάει, ούτε πολύ, ώστε να βαρυστομαχιάσει-θα πρέπει η ικανοποίηση της πείνας του να βρίσκεται στο μέσο, ανάμεσα στο λίγο και το πολύ (Πελεgrίνης, 2004, σ.242-3).

Μόνον ο άνθρωπος, ούτε ο δούλος, ούτε τα παιδιά, οι γυναίκες, οι τεχνίτες, ή οι έμποροι γεύονται την ευδαιμονία, γιατί δεν μπορούν να ασκήσουν την αρετή. Ενώ ο άνθρωπος έχει την ικανότητα να ξεφύγει από τη φυσική του κατάσταση και να οργανώσει λογικά και ηθικά τη ζωή του, με τη φρόνηση και την ηθική ελευθερία που κατέχει. Γιατί άραγε η αρετή αποτελεί την προϋπόθεση της ευδαιμονίας; Γιατί η ευδαιμονία ως ηθική τελείωση συνοδεύεται από ένα χαρακτηριστικό αυτοσυναίσθημα ικανοποίησης και ηδονής ένεκα της πραγματοποιήσεως όλων των σκοπών της ζωής, κατά τρόπο ηθικά αποδεκτό και επιτυχή (Κούτρας, 1983, σ. 348-354).

Παρόλο που τα ανθρώπινα κριτήρια για την ευδαιμονία είναι εντελώς εμπειρικά, υπάρχει ο παράγων της υποκειμενικότητας στην επιλογή του αγαθού που οδηγεί στην

ευτυχία. Άλλοι μελετητές βέβαια, μιλώντας για τους Trianoski, και Watson (Ανδριόπουλος, 1994, σ. 71-73), εδραιώνουν μια συλλογιστική βάσιμων αντιθέσεων ανάμεσα σε μια ηθική αρχών και μια ηθική αρετών. Συγκεκριμένα, λέει ο Trianoski: «1. τουλάχιστον κάποιες κρίσεις σχετικά με τις αρετές μπορούν να καταστούν έγκυρες ανεξάρτητα από οποιαδήποτε επίκληση κρίσεων σχετικά με την ορθότητα των πράξεων» και 2. «...η προϋπάρχουσα αγαθότητα ως προς τα χαρακτηριστικά είναι αυτή που καθιστά ορθό κάθε ορθό ενέργημα».

Κατά αυτές τις δύο συνθήκες, ο Trianoski θεωρεί ότι ο Πλάτων τις ικανοποιεί με τους ορισμούς της δικαιοσύνης της ψυχής που δίνει στο τέταρτο βιβλίο της Πολιτείας, και κατά συνέπεια διαθέτει μια αμιγή αρεταική ηθική, ενώ ο Αριστοτέλης θα μπορούσε να «ερμηνευτεί» ότι τις ικανοποιεί. Ας μου επιτραπεί βεβαίως να σχολιάσω ότι αν σταθούμε στον ορισμό μιας και μόνο λέξεως-«ερμηνευτεί» και «διαθέτει», δεν θα μπορούσαμε να είμαστε δίκαιοι απέναντι σε μια ολόκληρη φιλοσοφική θεώρηση. Ο Watson σε ένα φιλόδοξο άρθρο του προσπαθεί να απομονώσει την αρεταική ηθική. Αυτό το πλαίσιο όπως εκφράστηκε από τον John Rawls, αναγνωρίζει τρεις βασικές ηθικές έννοιες, το ορθό, το αγαθό, την ηθική αξία (αν και αυτή η τελευταία είναι έννοια παράγωγος των άλλων δύο). Ακόμα η δομή μιας ηθικής θεωρίας εξαρτάται από τη συσχέτιση του ορθού με το αγαθό. Στις τελολογικές θεωρίες τα αγαθό είναι ανεξάρτητο από το ορθό και επομένως το ορθό ορίζεται σαν αυτό που μεγιστοποιεί το αγαθό, ενώ οι δεοντοκρατικές θεωρίες αρνούνται τη μια από αυτές τις συνθήκες ή και τις δύο. Σε αυτό το πλαίσιο, περίπου συναφές με αυτό που χάραξε ο Sidgwick έναν αιώνα νωρίτερα, τελολόγοι και δεοντοκράτες συμφωνούν ότι η ηθική αξία παράγεται από το ορθό ή το αγαθό (Ανδριόπουλος, 1994, σ.71-75).

Ο Watson προσπαθεί να δείξει ότι το πλαίσιο αυτό είναι ανεπαρκές απομονώνοντας μια αρεταική ηθική όπου η ανωτέρω παραγωγή είναι η αντίστροφη. Έτσι το ορθό ή το αγαθό θα παράγεται από τις αρετές. Αν όντως έχει δίκιο, η άποψή του έχει ενδιαφέρον, δεδομένου ότι δεν είναι πολλοί αυτοί που υποστήριξαν ότι η αριστοτελική θεωρία δεν είναι ούτε δεοντοκρατική ούτε τελολογική. Το σχήμα του Watson είναι το ακόλουθο: «1. Το να ζεις μια χαρακτηριστικά ανθρώπινη ζωή απαιτεί να κατέχεις και να εμφανίζεις κάποια ανθρώπινα χαρακτηριστικά 2. Τα Χ αποτελούν επομένως εξαιρετικές ιδιότητες και καθιστούν όσους τα έχουν, αγαθά ανθρώπινα όντα. 3. Το να πράττεις με έναν τρόπο T είναι σύμφωνο με τα χαρακτηριστικά X (αποτελεί παράδειγμα ή είναι αντίθετο με τα X). Επομένως ο τρόπος T είναι ορθός».

Αυτό το οποίο πρεσβεύουν οι Trianoski, Watson, αντιβαίνει στον τρόπο με τον οποίο προχώρησαν οι σύγχρονοι υποστηρικτές της μη αρεταικής ηθικής από τον Grotius έως τον Rawls. Ο χαρακτηρισμός του Rawls των «θεμελιωδών ηθικών αρετών» ως «ισχυρών και συνήθως αποτελεσματικών επιθυμιών να πράττεις σύμφωνα με τις επιταγές του ορθού», είναι ουσιαστικά όμοιος με εκείνον του Grotius. Στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε την αρεταική ηθική θα πρέπει να ορίσουμε τη σχέση μεταξύ αρετής και

αγαθού. Ο Watson διαχωρίζει την αρεταική ηθική από τον χαρακτηριστικό ωφελμισμό για τον οποίον δεν πιστεύει ότι αποτελεί αρεταική ηθική. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία οι αρετές είναι ανθρώπινα χαρακτηριστικά τα οποία προάγουν την ανθρώπινη ευτυχία περισσότερο από άλλα χαρακτηριστικά. Έτσι ορθή συμπεριφορά είναι αυτή που δεν αντιτίθεται σε καμία αρετή, ενώ εσφαλμένη το αντίθετο. Όπως και να έχει το ζήτημα, στο χαρακτηριστικό ωφελμισμό, οι αρετές έχουν σημαντικότερο ρόλο από ό,τι έχουν στον κανονικό ή στον πραξιακό ωφελμισμό, ή στις δεοντοκρατικές θεωρίες. Οι αρετές προηγούνται της ορθής συμπεριφοράς. Και στον Αριστοτέλη, ο χαρακτηριστικός ωφελμισμός αποτελεί επιλογή για τη δομή της ηθικής θεωρίας του. Ένας άλλος φιλόσοφος, ο Moskounay φαίνεται ότι τάσσεται εξ' ολοκλήρου στο πλευρό της Αριστοτελικής ηθικής.

Επισημαίνει χαρακτηριστικά: Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, μπορεί κανείς να φτάσει στην ευτυχία με πέντε τρόπους: Με το να διατηρεί ένα υγιές σώμα, δείκτη της μετριοπαθούς ζωής που διάγει, με το να έχει χρήματα, και φίλους που τον βοηθούν να ξοδεύει χρήματα με το σωστό τρόπο και για καλό σκοπό πάντα, με το να έχει στραμμένο ολοκληρωτικά το μυαλό και την πίστη του είτε στη θρησκεία, είτε σε κάτι που τον κρατά μακριά από το κακό, με το να αποκτά καλή φήμη ανάμεσα στους ανθρώπους και κυρίως στους επώνυμους. Ο οποιοσδήποτε έχει αυτές τις πέντε ευχές νιώθει ευτυχής και το πόσο ευτυχής είναι, θα εξαρτηθεί από αυτούς (Moghaddam, 2004, σ. 142).

Και πάλι εάν θα μου επιτρεπόταν να κάνω μια παρέμβαση, έναν υποθετικό συλλογισμό, θα ήθελα να ερμηνεύσουμε τη λέξη «έξις» ως συνήθεια, σύμφωνα με τον Pascal, (Pascal, 1985, σ. 150-151) και όχι ως ενεργητική ψυχική διάθεση, η οποία ευρίσκεται εις τη μεσότητα εν σχέσει προς ημάς τους ανθρώπους. Σύμφωνα με τον Pascal όμως, έξις, συνήθεια είναι η δεύτερη φύση του ανθρώπου η οποία σκοτώνει την πρώτη, σύμφωνα με αυτό τότε, θα μπορούσαμε να δούμε τα ακόλουθα. Ας δεχτούμε ότι: 1. Η αρετή είναι έξις, ενεργητική ψυχική διάθεση, γινομένη εκ προαιρέσεως, η οποία ευρίσκεται εις την μεσότητα. 2. Έξις=συνήθεια, είναι η δεύτερη φύση του ανθρώπου που σκοτώνει την πρώτη φύση, 3. Αρα θα μπορούσαμε να φτάναμε στο λογικό συλλογισμό η αρετή= συνήθεια, δηλ. η δεύτερη φύση του ανθρώπου που σκοτώνει την πρώτη; Και εμείς θα έπρεπε να συμφωνήσουμε με αυτό;

Λογικά ο συλλογισμός αυτός δεν θα ήταν λάθος. Γνωρίζοντας όμως τις απόψεις του Αριστοτέλη, γνωρίζοντας ότι η διαπαιδαγώγηση κατ' αυτόν εθίζει τον νέο στην αρμόζουσα και μετριοπαθή στάση σε όλα τα ζητήματα της ζωής, όταν γνωρίζουμε ότι η ηθική καλλιέργεια του ατόμου συσχετίζεται με τη διανοητική, όταν γνωρίζουμε ότι ακόμα και τα υλικά αγαθά θα μπορούσαν να προστεθούν στη ζωή του ατόμου ως συμπλήρωμα των ηθικών-πνευματικών του επιδιώξεων, αλλά κατέχοντας δευτεραγωνιστικό ρόλο, θα μπορούσε ποτέ να θεωρηθεί ότι έστω σαν λογικό συμπέρασμα, η αρετή του Αριστοτέλη δεν είναι συνυφασμένη με την ευδαιμονία, ευτυχία, αλλά με κάτι επαναλαμβανόμενο

καθημερινά, τη συνήθεια που ακόμα και έτσι αν τη δούμε, σκοτώνει το καθετί όμορφο υπάρχει στη ζωή μας;

Εξάλλου, ο άνθρωπος, δρώντας ως φιλόσοφος, μπορεί να επιτύχει με ένα δεύτερο άλμα, να ζήσει την ευδαιμονία του πνεύματος, της καθαρής γνώσεως και θεωρίας πέρα από την τύρβη της καθημερινής ζωής. Πρόκειται λοιπόν όπως βλέπουμε για μια τουλάχιστον ερμηνευτική αντίθεση αλλά και θεώρηση πραγμάτων, μεταξύ των δύο φιλοσόφων, τρόπου και στάσης ζωής, η οποία σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να έχει κοινά στοιχεία. Άρα καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο προαναφερόμενος λογικός συλλογισμός είναι αυθαίρετος, ανυπόστατος και ούτε καν λογικός.

Δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε και κάτι ξεχωριστό σε αυτή τη διαδρομή μας: την άποψη του Hans Daiber, σχετικά με την παγκοσμιότητα της αριστοτελικής ηθικής, αυτής που αποτελεί τη γέφυρα μεταξύ Ανατολής-Δύσης. Αυτής που και ο Moskoyay στην ηθική του Tahdhibal-akhlaq ασπάζεται, λέγοντας ότι τα καλύτερα πράγματα βρίσκονται στη μέση οδό και ότι ο πιο κακός δρόμος είναι αυτός που μας βάζει σε περισσότερους «μπελάδες», όπως λέει και η λαϊκή ρήση «khayral-umurawsatuhawa-sharras-sayral-haqhaqa» (Daiber, 2004, σ. 57-58).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδριόπουλος, Ζ. Δ. (1994). *Αριστοτέλης*. Αφιέρωμα στον J. P. Anton, Αθήνα: Εκδόσεις Εστία, σ. 71-75.
- Αριστοτέλης (2005). *Ηθικά Νικομάχεια*, τόμ. Α' 1107^a, σ.168-9.
- Αριστοτέλης, (2005). *Ηθικά Νικομάχεια*, τόμ. Α' 1098^a, σ. 16-17.
- Αριστοτέλης, (2005), *Ηθικά Νικομάχεια*, τόμ.Α' 1106^b, σ.168.
- Κούτρας, Δ. (1983). Η Ευδαιμονία στην Ηθική Φιλοσοφία του Αριστοτέλους, *Πρακτικά Παγκοσμίου Συνεδρίου «ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ»*, σ. 348-354.
- Πελεγρίνης, Θ. (2004). *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, σ. 242-3.
- Τερέζης, Χ. (1998). *Θέματα Αριστοτελικής Φιλοσοφίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, σ. 263 (159?).
- Φιλοκύπρου, Γ. (2006). Απόσπασμα Ομιλίας από το επιστημονικό μνημόσυνο εις μνήμην της κας Νέλλης Τσουγιοπούλου, Αίθουσα Τελετών Πανεπιστημίου Κύπρου, σ. 4-5.
- Daiber, H. (2004). The Universality of the Aristotelian Thought, as a Bridge between East and West. *Πρακτικά Παγκοσμίου Συνεδρίου «Aristotle, a bridge between East and West»*, σ. 57-8.
- Moghaddam, M. H. (2004). Aristotle from the Viewpoint of Muslim Philosophers, *Πρακτικά Παγκοσμίου Συνεδρίου «Aristotle, a bridge between East and West»*, σ.142.
- Pascal, B. (1985). Les puissances trompeuses, “*Collection litteraire Lagarde et Michard XVIIeme siècle*”, Paris: Ed. Bordas, σ.150-1.
- Ghavam Safari, M. (2006). Plato's and Aristotle's Philosophy, Περιλήψεις εισηγήσεων από το «*Διήμερο Συμπόσιο Πλάτων και Σοχρεβαρντί*», Αθήνα, Μορφωτικό Κέντρο της Πρεσβείας της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν, σ. 3.